

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ECONOMICS, ЭКОНОМИКА**ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԾՐԱԳՐԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ***

ՀՏԴ 330

DOI: 10.52063/25792652-2022.2.13-174

ՍԱՄՎԵԼ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի
«Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնի ավագ փորձագետ,
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր,
թ. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
samvelser@gmail.com

ՄԱՐԻԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների
միավորման (ԱԵԳՄՄ) անդամ, Արցախի պետական համալսարանի
տնտեսագիտության ֆակուլտետի տնտեսագիտության տեսության և
կառավարման ամբիոնի դասախոս,
թ. Ճարտար, Արցախի Հանրապետություն
marianna.khachatryan95@gmail.com

Մրցունակ տնտեսության ձևավորման գրավականներից մեկը զարգացած գյուղատնտեսությունն է: Թեև երկրների տնտեսական զարգացման մակարդակը բնութագրող ցուցանիշների շարքում առաջնահերթությունը տրվում է գիտատեխնիկական առաջընթացի վրա հիմնված արդյունաբերությանը, այնուհանդերձ, գյուղատնտեսությունը եղել և մնում է ազգային տնտեսության կենսականորեն կարևոր ոլորտը: Այն իր ուրույն ու էական ազդեցությունն է թողնում երկրի ողջ տնտեսության զարգացման և բնակչության կենսամակարդակի վրա, այդ իսկ պատճառով աշխարհի երկրների գերակշիռ մասը մեծ ուշադրություն են դարձնում ազրոպարենային ոլորտի զարգացման համար պետական աջակցության կայուն մեխանիզմների ստեղծմանը:

Հողվածի նպատակն է ուսումնասիրել Արցախի Հանրապետության ազրոպարենային ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության ծրագրերը և դրանց արդյունքները: Նպատակից բխում են հետևյալ խնդիրները՝ վերլուծել ԱՀ գյուղատնտեսության ոլորտի հիմնական ցուցանիշները վերջին 5 տարիների կտրվածքով, վեր հանել պետական բյուջեից ոլորտին հատկացվող գումարների դինամիկան, ԱՀ Գյուղի ու գյուղատնտեսության աջակցության հիմնադրամի գործունեության հիմնական ուղղությունները, իրականացվող ծրագրերի ուղղվածությունները նախապատերազմյա և հետպատերազմյա ժամանակահատվածում:

* Հողվածը ներկայացվել է 20.06.2022թ., գրախոսվել՝ 27.06.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 10.07.2022թ.:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են համակարգային վերլուծության, համադրման, վիճակագրական վերլուծության մեթոդները:

Հաշվի առնելով պատերազմի հետևանքով գյուղըլորտում առաջացած հիմնախնդիրները՝ առաջարկվում է պետական աջակցության քաղաքականությունն ուղղորդել առավելապես գյուղատնտեսության ինտենսիվ զարգացմանը, նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառմանը և գյուղատնտեսության վարման գիտական մոտեցումներին:

Հիմնաբառեր՝ ագրոպարենային ոլորտ, բյուջետային ծախսեր, գյուղատնտեսություն, պետական քաղաքականություն, պետական աջակցություն, ծրագրեր, արդյունավետություն:

ԱՅ գյուղատնտեսության ոլորտի վերլուծություն

Պատմականորեն գյուղատնտեսությանը աջակցության տրամադրումը պայմանավորված է եղել մի շարք նպատակներով, որոնցից ամենակարևորները «եռակի մարտահրավերի» հիմնական բաղադրիչներն են՝ պարենային անվտանգության ապահովում, ֆերմերների եկամուտների ու ապրուստի միջոցների ավելացում և շրջակա միջավայրի բարելավում: Այս նպատակներին հասնելու համար ընտրված գործիքները տարբեր են: Որոշ երկրներ պարենային անվտանգությունն ապահովելու համար հույսը դնում են առևտրի և շուկաների բաց հասանելիության վրա, իսկ մյուսները կարևորում են ներքին արտադրությունը և ինքնաբավության բարձր ցուցանիշները, որոնք ապահովվում են սուբսիդիաների տրամադրման և արտաքին առևտրի սակագնային կարգավորման միջոցով:

Արցախի Հանրապետությունում մինչև 2020թ. 44-օրյա պատերազմը գյուղատնտեսության ոլորտի պետական աջակցության քաղաքականությունը հիմնականում ուղղված էր գյուղատնտեսության ինտենսիվության մակարդակի բարձրացմանը, գյուղական տարածքների համաչափ զարգացմանն ու երկրի պարենային անվտանգության ապահովմանը:

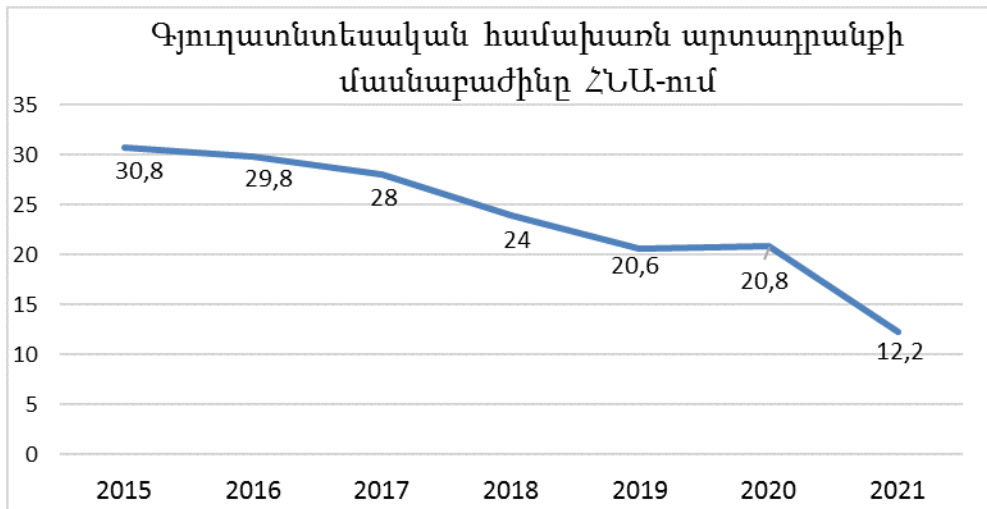
Արցախն ինքնաբավ էր հացահատիկով և ձվի արտադրանքով, իսկ նվազագույն սպառողական զամբյուղում ներառված մնացած պարենամթերքների մասով տարբեր տարիներին պակասուղղը լրացվում էր ներմուծման միջոցով: Վերջին հինգ տարիների ընթացքում Արցախի Հանրապետությունում արտադրված գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ցուցանիշը անկման միտում է դրսևորել, ընդ որում, նվազել են և՛ անասնաբուծության, և՛ բուսաբուծության արտադրանքի ծավալները: Դրա հիմնական պատճառները բնական աղետներն էին, 2016թ. ապրիլյան պատերազմը ու 2020թ. 44-օրյա պատերազմը:

Ստորև ներկայացված է ԱՅ գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում 2015-2021թթ. կտրվածքով:¹

Ներկայացվող գծապատկերից տեսանելի է, որ 2015թ. ԱՅ-ում գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում կազմել է 30.8 տոկոս, իսկ 2020թ.-ին այդ ցուցանիշը նվազել է 10 տոկոսային կետով և կազմել է 20.8 տոկոս:

¹ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակների կողմից, Նյուլթի աղբյուրը՝ ԱՅ ազգային վիճակագրական ծառայություն, <http://stat-nkr.am/hy/component/content/article/1204-----2020>, 30.06.2022:

Գծապատկեր 1. Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում

Դիտարկենք, թե որ գործոններով է պայմանավորված գյուղատնտեսության մասնաբաժնի՝ ավելի քան 2.5 անգամ կրճատումը: Նախ 2020թ.-ին 2015թ.-ի համեմատությամբ ԱՀ ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի մասնաբաժնի կրճատման գլխավոր պատճառը բուսաբուծության համախառն արտադրանքի՝ շուրջ 43.3%-ով կրճատումն է: Այս ցուցանիշի վրա ազդել է բուսաբուծության գլխավոր արտադրանքի՝ հացահատիկի, բերքատվության 53.4%-ով և համախառն բերքի 34.7 %-ով կրճատումը: Ինչ վերաբերում է 2021թ.-ի խիստ ցածր ցուցանիշին, ապա այստեղ գլխավոր գործոնը պատերազմի հետևանքն է:

Պատերազմի հետևանքը ցայտուն կերպով արտացոլված է հատկապես 2021թ. գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ցուցանիշում: Բացարձակ արտահայտությամբ այն կազմել է 30310,8 մլն դրամ, ինչը 2.5 անգամ զիջում է 2015թ. նույն ցուցանիշին: Փաստորեն վերջին յոթ տարիների կտրվածքով ԱՀ-ում գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում նվազել է 18.6 տոկոսային կետով:

Ուսումնասիրելով Համաշխարհային բանկի վերլուծությունները տարբեր երկրների գյուղատնտեսության ոլորտում կարող ենք նշել, որ մինչև 2021թ. Արցախի Հանրապետության գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը ՀՆԱ-ում միջինից բարձր մասնաբաժին է ունեցել (Համաշխարհային բանկի տվյալների վրա հիմնվելով՝ հաշվարկել ենք 161 երկրների ցուցանիշների մեդիանը՝ 7.8 %, միջինը՝ 10.8 %, մոդը՝ 18.02%):

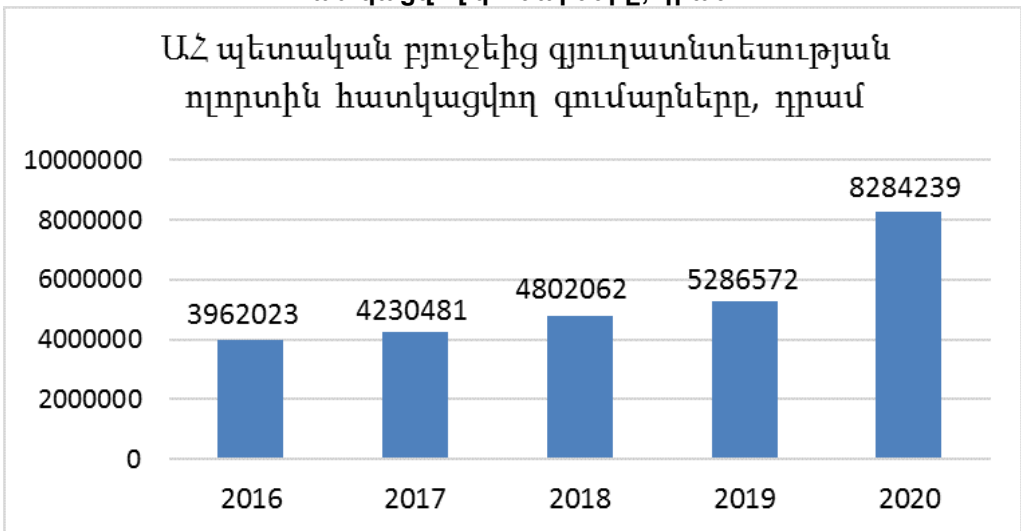
Արցախի Հանրապետության գյուղատնտեսության պետական աջակցության քաղաքականության առանձնահատկությունները

Հաշվի առնելով ԱՀ ագրարային ոլորտի առանձնահատկությունները, գյուղատնտեսությունում ստեղծված իրավիճակը, ծառացած խնդիրների մասշտաբներն ու հրատապությունը, երկրի պարենային անվտանգության և գյուղական տարածքների զարգացման առաջնահերթությունը՝ կարևորվում է գյուղատնտեսության պետական ակտիվ աջակցությունն ու պետական կարգավորման գործիքակազմի կիրառումը:

ԱՅ-ում գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության քաղաքականությունը նպատակաուղղված է պարենային անվտանգության ապահովմանը, տնտեսության ինտենսիվ զարգացմանը, գյուղատնտեսական նշանակության հողերի նպատակային օգտագործմանը, սերմնաբուծությանն ու սերմարտադրությանն ուղղված պետական աջակցության ծրագրերի իրականացմանը: 2020թ. պատերազմից հետո ներքին ու արտաքին մարտահրավերներին դիմակայելու և փոփոխված տնտեսական իրավիճակին հարմարվելու համար անհրաժեշտություն է առաջացել գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացնելու պետական աջակցության լրացուցիչ միջոցառումներ:

Վերջին հինգ տարիներին գյուղատնտեսության ոլորտին ուղղվող պետական ծախսերը միջին հաշվով աճել են 20 %-ով: Ստորև բերված գծապատկերում ներկայացված է 2016-2020թթ. ընթացքում ԱՅ գյուղօլորտում պետական աջակցության ծրագրերին հատկացվող միջոցների շարժընթացը:

Գծապատկեր 2. ԱՅ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության ոլորտին հատկացվող գումարները, դրամ

Դիտարկելով ԱՅ գյուղատնտեսության զարգացման շարժընթացը՝ կարելի է նկատել, որ գյուղատնտեսության ոլորտի խնդիրների որոշակի լուծմանը, գյուղատնտեսական ռիսկերի բացասական հետևանքների վերացմանը, առաջացած կորուստները մեղմելուն և, ընդհանրապես, կայուն զարգացմանը նպաստել է ոլորտում իրականացված պետական աջակցության քաղաքականությունը:

2017-2019թթ. պետական բյուջեից հատկացվող մի շարք ծրագրերի իրականացմանն ուղղված ֆինանսավորման ծավալները ներկայացված են 1-ին աղյուսակում:

¹ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակների կողմից, աղբյուրը՝ 2016թ., 2017թ., 2018թ. և 2019թ.՝ ԱՅ պետական բյուջեի հաշվետվություններ, 2020թ. տվյալները վերցված են ԱՅ ֆինանսների ու եկոնոմիկայի նախարարությունից:

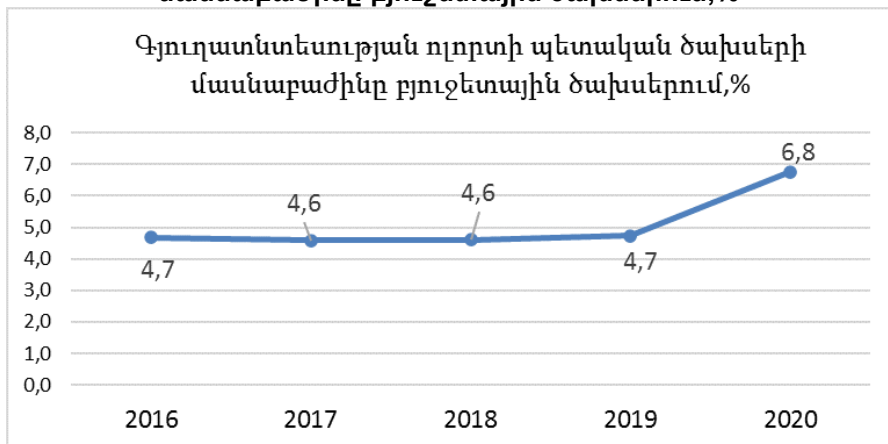
<https://www.minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=6&subtype=85>, 30.06.2022:

Աղյուսակ 1. ԱՅ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող հիմնական ծրագրերի ֆինանսավորմանն ուղղված գումարները 2017-2019 թթ., դրամ¹

Հ/Հ	Ծրագրի անվանումը	2017թ.	2018թ.	2019թ.
1	Գյուղատնտեսական միջոցառումների իրականացում	2 092 474.60	2 342 384.4	2 358 0 2 7.6
2	Աջակցություն ԳԳԱՀ-ին	1 020 000.0	1 350 600.0	1 474 740.0
3	Անասնաբուժական և սակիտար. սպասարկման միջոցառումներ	294 347.70	295 743.7	2 94 6 0 9.2
4	Խմելու և ոռոգման ջրի մատակարարման ծառայությունների սուբսիդավորում	60 357.90	100 286.8	116 365.6
5	Ջրամբարների, ջրանցքերի, ջրատարների վերանորոգում, վերականգնում և պահպանում	79 981.60	72 352.4	335 628.4
	Ընդամենը	3547161.8	4161367.3	4579370.8

Պետական ծախսերում գյուղատնտեսության ոլորտին ուղղված միջոցների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ 2016-2019թթ.-ի ընթացքում այս ցուցանիշը համարյա չի փոխվել, կազմել է 4.6-4.7%, իսկ 2020թ.-ին 2019թ.-ի համեմատ այն աճել է 42.9 տոկոսով:

Գծապատկեր 3. Գյուղատնտեսության ոլորտի պետական ծախսերի մասնաբաժինը բյուջետային ծախսերում,%²

Պետական աջակցության կարևորագույն նախաձեռնություններից է գյուղատնտեսական միջոցառումների իրականացման ծրագիրը, որին 2019թ.-ին տրամադրվել է շուրջ 2.3 միլիարդ դրամ: Ծրագիրը բավականին ընդարձակ է և ներառում է հետևյալ կարևոր հոդվածները՝ բուսաբուծության համալիր զարգացման

¹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակների կողմից, աղբյուրը՝ ԱՅ պետական բյուջեի տարեկան հաշվետվություններ՝ գործառնական դասակարգման Բ04 Խ1 Դ1 և Բ06 Խ3 Դ1 հոդվածներ, <https://www.minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=6&subtype=85>, 30.06.2022:

² Ցուցանիշները հաշվարկվել են, և գծապատկերը կազմվել է հեղինակների կողմից, աղբյուրը՝ ԱՅ պետական բյուջեի տարեկան հաշվետվություններ, <https://www.minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=6&subtype=85>, 30.06.2022:

ծրագիր, փոքր և միջին ձեռնարկատիրության աջակցություն, աջակցություն Տոհմային կայան ՓԲԸ-ին, արտեզյան ջրհորների կառուցում, վերանորոգում, ազնվացեղ խոշոր եղջերավոր կենդանիների արժեքի մասնակի սուբսիդավորում և այլն:

Արցախի Հանրապետությունում բուսաբուծության համալիր զարգացման ծրագիրը ընդունվել է 2018թ.-ին, ինչը նպատակաուղղված է պետական աջակցության այնպիսի մեխանիզմների կիրառմանը, որոնք կխթանեն բուսաբուծության ճյուղի աճը՝ ջրային ռեսուրսների արդյունավետ ու նպատակային օգտագործման, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության և ստացվող բերքի որակի բարձրացման, նվազ ջրային ռեսուրսների պայմաններում ոռոգովի հողատարածքների ավելացման, ջրախնայողական տեխնոլոգիաների ներդրման խթանման, գարնանացան մշակաբույսերի ցանքաշրջանառության ծրագրերի իրականացման միջոցով: Մասնավորապես, հատուկ կարևորություն է տրվում սերմերի ձեռքբերման աջակցությանը, բանջարեղենի և կարտոֆիլի մշակության դիմաց անհատույց գումարների տրամադրմանը, ծխախոտի մթերման դիմաց լրավճարների տրամադրմանը, ջերմոցային տնտեսություններին աջակցությանը և այլն:

«ԱՀ բուսաբուծության համալիր զարգացման 2019 թվականի» ծրագրի շրջանակներում հանրապետության 155 համայնքների ավելի քան 1330 հողօգտագործողներ օգտվել են անհատույց տրամադրվող տարբեր մշակաբույսերի սերմերից՝ ընդհանուր առմամբ 16445.0 հեկտար հողի մշակության համար:

Պետք է արձանագրենք, որ հացահատիկային և հատիկընդեղենային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների 45 %-ը գտնվում էր Շահումյանի, Հաղորւթի ու Բաշաթաղի շրջաններում, որոնք 2019-2020թթ.-ին ապահովում էին համախառն բերքի 47-50 %-ը, իսկ բուստանային մշակաբույսերի հիմնական մասը մշակվում էր Բաշաթաղի շրջանում: Ցանքատարածությունների 80%-ը կենտրոնացած էր Բաշաթաղի, Հաղորւթի ու Շահումյանի շրջանում, ինչը ապահովում էր համախառն բերքի 63-67 %-ը:

Ջերմատնային տնտեսությունների արդիականացման և ընդլայնման նպատակով 2019թ.-ին ծրագիրն իրականացվել է առաջին անգամ և ծրագրի շրջանակներում հանրապետության 10 համայնքների 12 ջեռուցվող ջերմատնային տնտեսությամբ (նվազագույնը 135 մ² մակերեսով) զբաղվող հողօգտագործողներին տրամադրվել է 2 267 000 ՀՀ դրամ անհատույց ֆինանսական աջակցություն¹:

Ջերմոցային տնտեսությունների զարգացումը բխում է նաև պատերազմի հետևանքով գյուղատնտեսական նշանակության հողերի տարածքների կտրուկ կրճատմամբ, քանզի կորուստը մասամբ վերականգնելու նպատակով անհրաժեշտ է սահմանափակ տարածքից ստանալ կրկնակի քանակությամբ բերք:

2020թ.-ին ավելի ինտենսիվ կերպով շարունակվել է ֆինանսավորվել «ջրամբարների, ջրանցքների, ջրատարների վերանորոգում, վերականգնում և պահպանում» ծրագիրը: Ընդհանուր առմամբ վերջին տարիներին այս ուղղությամբ հատկացվել են մեծ գումարներ, սակայն այժմ դժվար է խոսել այդ ծրագրի արդյունավետության մասին, որովհետև պատերազմից հետո գրեթե բոլոր ջրամբարները, շատ ջրատարներ մնացին թշնամու տիրապետության տակ անցած տարածքում՝ առաջացնելով լուրջ խոչընդոտներ ագրոպարենային ոլորտի զարգացման համար:

Այժմ անհրաժեշտ է դիտարկել ոռոգման այլընտրանքային եղանակների ստեղծման հնարավորությունները, արտեզյան հորերի քանակների և աշխարհագրության ընդլայնումը, գետերի ջրերի ամբարման հնարավորությունները:

Մեկ այլ կարևոր ուղղություն է գյուղատնտեսական հումքի վերամշակմամբ զբաղվող տնտեսավարող սուբյեկտների կարողությունների ուժեղացման և նոր

¹ Տվյալները տրամադրել են ԱՀ գյուղատնտեսության նախարարության կողմից:

սուբյեկտների ձևավորման նպատակով պետական աջակցության առավել հասցեական ու նպատակային աջակցության իրականացումը: Այդ նպատակով իրականացվել է փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության աջակցության ծրագիրը, որի շրջանակներում ՓՄՁ-ներին վերադարձվել է վճարված ավելացված արժեքի հարկը:

Տեղական հումքով գյուղատնտեսական արտադրանք արտադրելը տարիներ շարունակ խրախուսվում էր պետության կողմից՝ հարկային արտոնությունների տրամադրման միջոցով:

Այսպես՝ ԱԱՀ օրենքի համաձայն՝ Արցախի Հանրապետությունում գյուղատնտեսական արտադրանք արտադրողից ձեռք բերված հումքի բազայի վրա գյուղատնտեսական մթերքների ավարտուն տեխնոլոգիական ցիկլ անցնող վերամշակումը և վերամշակողի կողմից իրացումը ազատված է ԱԱՀ-ից:

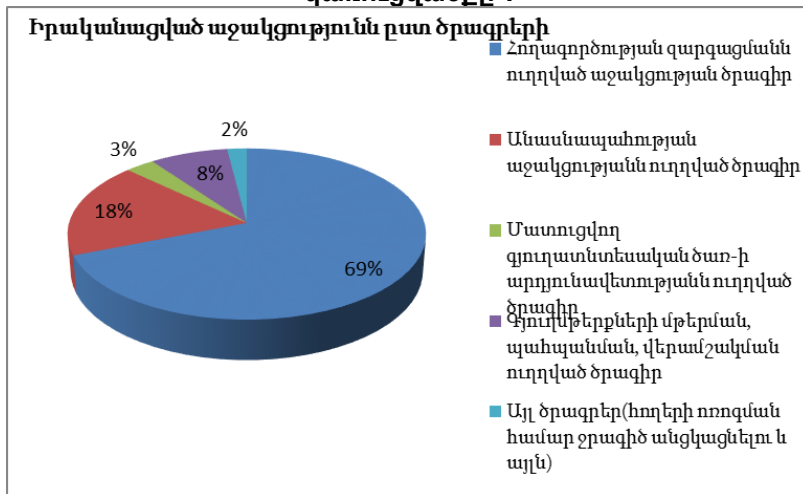
Հաշվի առնելով հետպատերազմյա շրջանում հացահատիկի պակասուրդը և նպատակ ունենալով կանխել հացի ու լավաշի գների բարձրացումը՝ 2022թ.-ի մայիսին օրենքում կատարվել է փոփոխություն. ըստ որի՝ այդ արտոնությունը գործում է ոչ միայն տեղական, այլ նաև ներմուծված հումքով արտադրված հացի ու լավաշի օտարման դեպքում (ԱՀ օրենք) :

Պատերազմի հետևանքով մեծապես տուժել է նաև գյուղատնտեսական հումքի վերամշակումը, այժմ գյուղատնտեսական հումքի վերամշակմամբ զբաղվող տնտեսավարող սուբյեկտների մի մասը գործունեություն չի իրականացնում, մյուս մասն էլ գործում է ոչ լիարժեքորեն:

ԱՀ գյուղնախարարության կողմից իրականացվող կարևոր քայլերից է նաև գյուղի և գյուղատնտեսության աջակցության հիմնադրամին ծրագիրը:

Այս նպատակով 2020թ.-ին հիմնադրամին տրամադրվել է 1 776 193.811 դրամ: Ընդհանուր առմամբ հիմնադրամը տարբեր ծրագրերի շրջանակներում իրականացրել է 9 188 489.0 հազար դրամի չափով աջակցություն: Աջակցության կեսից ավելին՝ 69 տոկոսը, ուղղվել է հողագործության զարգացմանն ուղղված ծրագրերի իրականացմանը :

Գծապատկեր 4. ԱՀ գյուղատնտեսության աջակցության ծրագրերի կառուցվածքը²:

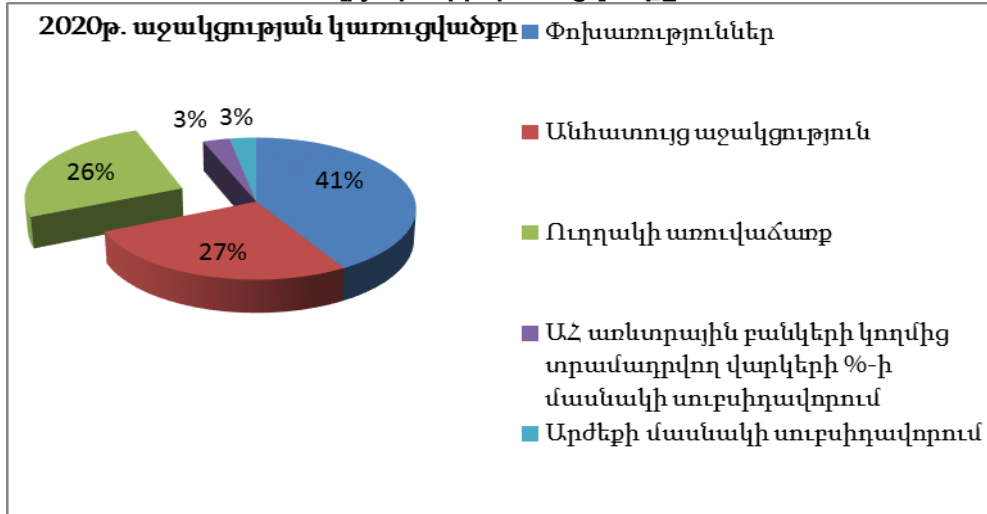

¹ Տվյալները վերցվեն են ԱՀ Գյուղի և գյուղատնտեսության աջակցության հիմնադրամի կողմից ներկայացված տարեկան հաշվետվության հիման վրա, <http://agrofund.am/2020-2/06.30.2022>:

² Նույն տեղում:

Իրականացված աջակցության ձևերում գերակշիռ մաս են կազմում փոխառությունների տրամադրումը, անհատույց աջակցությունը և ուղղակի առուվաճառքը:

Գծապատկեր 5. ԱՀ գյուղատնտեսության աջակցության ծրագրերի աղբյուրների կառուցվածքը¹

Գյուղատնտեսության պետական աջակցության քաղաքականությունը դիտարկելիս կարևոր է վերլուծել ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության կողմից առաջարկող ցուցանիշը՝ գյուղատնտեսության կողմնորոշման համաթիվը: Այս ցուցանիշով համեմատվում է գյուղատնտեսության ոլորտում պետական ներդրումների ծավալը ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության ստեղծած արդյունքի հետ և հաշվարկվում է որպես պետական ծախսերում գյուղատնտեսության ոլորտին հատկացվող մասնաբաժնի և ՀՆԱ-ում գյուղատնտեսության մասնաբաժնի հարաբերություն:

ՄԱԿ-ի ՊԳԿ կայուն զարգացման նպատակներից մեկը գյուղատնտեսության ոլորտում ներդրումների աճի ապահովումն է: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ չնայած գյուղատնտեսության՝ ՀՆԱ-ում ունեցած մասնաբաժնի աճին, երկրների պետական ծախսերը այս ոլորտում նվազման միտում են ցուցաբերում: Մասնավորապես՝ համաշխարհային մակարդակով գյուղատնտեսության կողմնորոշման համաթիվը 2001թ. 0.52 միավորից 2020թ. նվազել է մինչև 0.51 միավորի (FAO, *Government expenditures in agriculture 2001–2020: Global and regional trends* 6):

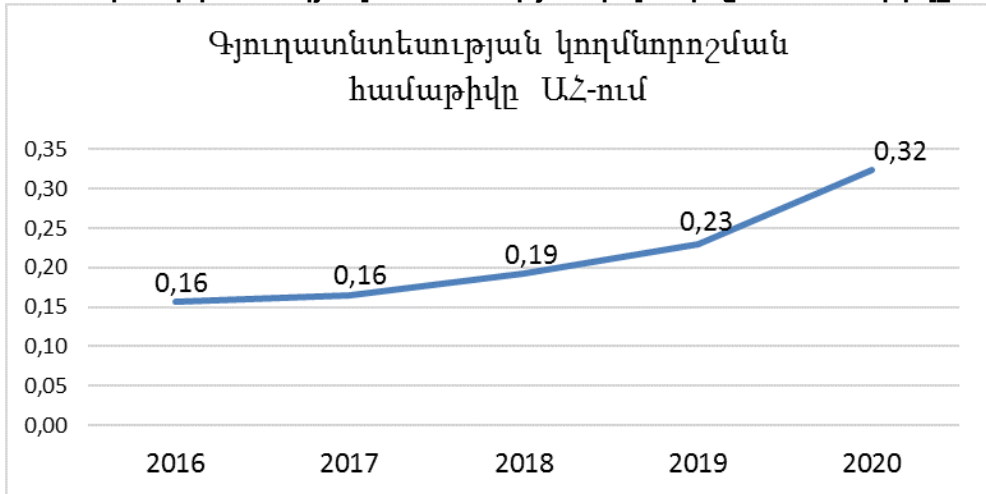
Ցուցանիշի նվազումը պայմանավորված է ոչ այնքան ՀՆԱ-ում գյուղորոտի աճով, որքան պետական ծախսերի կրճատմամբ:

Այս ցուցանիշը ԱՀ-ում տատանվել է 0.1-0.2 միջակայքում, իսկ 2020թ. այն կազմել է 0.32, ինչը արտացոլում է գյուղորոտում աջակցության չափերի ընդլայնման դրական ազդեցությունը տնտեսության վրա, մյուս կողմից խոսում է ընդհանուր առմամբ գյուղատնտեսության ոլորտին պետության նվազ կողմնորոշման մասին: Վերոնշյալ վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ վերջին տարիներին գյուղատնտեսության ոլորտին պետական աջակցության մասնաբաժինը աճել է, այնուամենայնիվ, գյուղատնտեսությունը զարգացման ռազմավարական ճյուղ

¹ Նույն տեղում:

հռչակած ագրարային ոլորտի ֆինանսավորման ծավալը շարունակում է մնալ ոչ բավարար մակարդակի վրա:

Գծապատկեր 6. ԱԶ գյուղատնտեսության կողմնորոշման համաթիվը¹

Վերջին տարիներին գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող աջակցությունը շարունակում է աճել ամբողջ աշխարհում, բայց խնդիրն այն է. որ քաղաքականությունը հաճախ չի հասնում հայտարարված նպատակին՝ սննդի անվտանգության, կենսամակարդակի և էկոլոգիական կայունության բարձրացման տեսանկյունից:

Համաձայն ՏՀԶԿ-ի կողմից 2021թ. իրականացված «Գյուղատնտեսական քաղաքականության մոնիթորինգ ու գնահատում» ուսումնասիրության՝ 54 երկրներում 2018-2020 թվականների ընթացքում գյուղատնտեսությանն աջակցելու համար տրամադրվել է 720 մլրդ ԱՄՆ դոլար:

Բոլոր բյուջետային տրանսֆերտների ընդամենը 6%-ը կամ տարեկան 26 մլրդ ԱՄՆ դոլար ծախսվել է գյուղատնտեսության նորարարական համակարգերի վրա (Organization for Economic Co-operation and Development):

Եզրակացություն

Արցախի Հանրապետությունում գյուղատնտեսությունը պարենային ապահովության և անվտանգության ապահովման գլխավոր ոլորտն է և տնտեսության առանցքներից մեկը: Ուստի տնտեսական քաղաքականությունը պետք է նպատակաուղղվի գյուղատնտեսական ծագում ունեցող արտադրանքի արտադրության ծավալի աճին, նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը, ինչը պահանջում է պետական աջակցության տարբեր մեխանիզմների կիրառում: Այժմ, առավել քան երբևէ, կարևոր նշանակություն ունի գյուղատնտեսության վարման՝ գիտականորեն հիմնավորված համալիր միջոցառումների մշակումը, ուստի առաջարկում ենք.

¹ Համաթիվը հաշվարկվել է հեղինակների կողմից՝ հիմք ընդունելով ՄԱԿ-ի Պարենի և Գյուղատնտեսության կազմակերպության մեթոդաբանությունը: Գծապատկերը կազմվել է՝ հիմնվելով վերևում վերլուծված ցուցանիշների վրա, <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/metadata-02-0a-01.pdf>, 30.06.2022:

Իրականացնել բարեփոխումներ տեղեկատվական ու խորհրդատվական համակարգում, բարձրացնել համակարգի նորամուծական ու ինտենսիվ գործունեության արդյունավետությունը:

Վերջին երկու տասնամյակում գյուղատնտեսության ճյուղի ինտենսիվ զարգացմանն ուղղված արմատական միջոցառումները հիմք հանդիսացան Չինաստանի, Կորեայի Հանրապետության և մի շարք այլ արագ աճող ինդուստրիալ տիպի ասիական տնտեսություններում կառուցվածքային խորը վերափոխումների համար: Այս երկրների գյուղատնտեսության և կրթության ոլորտներում կատարված ներդրումները ստեղծեցին ոչ միայն գյուղատնտեսական արտադրության աճ, աջակցեցին պարենամթերքի իրական գները ցածր մակարդակում պահելուն, այլև օգնեցին խթանելու ընդհանուր տնտեսական աճը:

Գյուղատնտեսության դերը աղքատության հաղթահարման գործում կարևոր է բոլոր երկրներում՝ անկախ դրանց տեսակից: Ինչպես ցույց են տալիս հաշվարկները, գյուղատնտեսությունից առաջացած ՀՆԱ-ի աճը առնվազն կրկնակի արդյունավետ է աղքատության հաղթահարման գործում, քան գյուղատնտեսությունից դուրս ՀՆԱ-ի աճը (World Development Report 6):

Մեր երկրում սա առանձնակի կարևոր է, քանզի ԱՀ գյուղական համայնքներում մարդիկ հիմնականում զբաղվում են գյուղատնտեսությամբ և եկամուտները ձևավորվում են այդ ոլորտից:

Գյուղատնտեսական ծրագրերի արդյունավետությանը նպաստող հանգամանք կլինի նաև ոլորտում գիտելիքահենք մոտեցումների կիրառման խրախուսումը տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանում, որպեսզի գյուղատնտեսությամբ զբաղվելը, հետևաբար նաև ծրագրերից օգտվելը մարդկանց համար լինի գիտակցված ընտրություն, այլ ոչ թե պարզապես Եժան ֆինանսական միջոցներից օգտվելու հնարավորություն և վերջինս ոչ նպատակային կամ նվազ նպատակային օգտագործելու երևույթ: Անհրաժեշտ է բարձրացնել մոնիթորինգի և վերահսկողության ծառայության արդյունավետությունը: Կարևոր է ճիշտ գնահատել իրականացված ծրագրերի արդյունքները, պարզել դրա որակական վերջնարդյունքները տնտեսության և բնակչության համար, որպեսզի ծրագրերը մոլորակային կառուցված Էֆեկտով նպաստեն բնակչության կենսամակարդակի բարելավմանը: Կլինի դա պարենային ապահովվածության աճ՝ գյուղատնտեսական ապրանքների որակական ու քանակական հատկանիշներով պայմանավորված, աշխատատեղերի ավելացում կամ թե գների կայուն մակարդակի ապահովում գյուղմթերքի շուկայում:

Հետպատերազմյա շրջանում սահմանափակ պետական միջոցները պետք է օգտագործվեն առավել արդյունավետ և թիրախավորված՝ կողմնորոշված դեպի զարգացում ապահովող երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացումը, և գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտի պետական քաղաքականությունը պետք է ուղղվի մասնավոր կապիտալի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ազգային ժողով. *ԱՀ օրենքը «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին*. 19 մայիսի 2022 թ.:
2. ԱՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն. *ԱՀ վիճակագրական տարեգիրք 2020թ.*, <http://stat-nkr.am/files/publications/2020/Taregirq/15%20gyuxatntesutyun.pdf>:
3. ԱՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն. *ԱՀ վիճակագրական տարեգիրք 2021թ.*, [http://stat-nkr.am/files/yearbooks/2021/Taregirq 2021 kr.pdf](http://stat-nkr.am/files/yearbooks/2021/Taregirq%2021%20kr.pdf):
4. ԱՀ Գյուղի և գյուղատնտեսության աջակցության հիմնադրամ, 2020թ. *տարեկան հաշվետվություն*, <http://agrofund.am/2020-2/>:

5. ԱՅ կառավարություն, *ԱՅ կառավարության 2021թ. մարտի 15-ի N 220-Ն որոշում*:
6. ԱՅ ֆինանսների նախարարություն, *2016-2020թթ. պետական բյուջեի կատարման հաշվետվություններ*:
7. FAO. Government expenditures in agriculture 2001–2020: Global and regional trends, <https://www.fao.org/3/cb8314en/cb8314en.pdf>, 30.06.2022.
8. Macro indicators. FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/MK>, Accessed: 30.06.2022.
9. Organization for Economic Co-operation and Development, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5990/WDR%202008%20-%20English.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. Accessed: 30.06.2022.
10. The world bank, Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>.
11. World Development Report 2008, Agriculture for Development, 6, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5990/WDR%202008%20-%20English.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. Accessed: 30.06.2022.

WORKS CITED

1. Azgayin jhoghov, *AH o'renqy' «Avelacvac' arjheqi harki masin» o'renqum p'op'oxut'yun katarelu masin*, 2022 t'. mayisi 19.[AR Law on amending the Value Added Tax Law], 2022. (In Armenian)
2. AH azgayin vitwakagrakan c'ar'ayut'yun. *AH vitwakagrakan taregirq 2020t'*, [National Statistical Service of the Republic of Artsakh. PC Statistical Yearbook for 2020], <http://stat-nkr.am/files/publications/2020/Taregirq/15%20gyuxatntesutyun.pdf>
3. AH azgayin vitwakagrakan c'ar'ayut'yun. *AH vitwakagrakan taregirq 2021t'*, [National Statistical Service of the Republic of Artsakh. PC Statistical Yearbook for 2021], http://stat-nkr.am/files/yearbooks/2021/Taregirq_2021_kr.pdf
4. AH Gyughi & gyughatntesut'yan ajakcut'yan himnadram, *2020t'. tarekan hashvetvut'yun [Rural and Agricultural Assistance Fund of the Republic of Artsakh, Annual Report for 2020]*, <http://agrofund.am/2020-2/>
5. AH kar'avarut'yun, *AH kar'avarut'yan 2021t'. marti 15-i N 220-N oroshum.*[AR Government Decision N 220 of March 15 2021]. (In Armenian)
6. AH finansneri naxararut'yun, *2016-2020t't'. petakan byujei katarman hashvetvut'yunner.*[2016-2020 State Budget Execution Reports]. (In Armenian)
7. FAO. Government Expenditures in Agriculture 2001–2020: Global and Regional Trends, <https://www.fao.org/3/cb8314en/cb8314en.pdf>, 30.06.2022.
8. Macro indicators. FAO, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/MK>, Accessed: 30.06.2022.
9. Organization for Economic Co-operation and Development, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5990/WDR%202008%20-%20English.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. Accessed: 30.06.2022.
10. The World Bank, Agriculture, Forestry, and Fishing, Value Added (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>.
11. World Development Report 2008, Agriculture for Development, 6, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5990/WDR%202008%20-%20English.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, Accessed: 30.06.2022.

AGRICULTURE STATE SUPPORT PROGRAMS AND THEIR RESULTS**SAMVEL AVETISYAN**

*Armenian State University of Economics,
«Amberd» Research Center; Senior Expert,
Doctor of Economics, Professor,
Yerevan, the Republic of Armenia*

MARIANNA KHACHATRYAN

*Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh, Member;
Artsakh State University, Faculty of Economics, Department of Economics and
Management, Lecturer,
Chartar, the Republic of Artsakh*

One of the guarantees of building a competitive economy is a developed agriculture. Although among the indicators characterizing the level of economic development of the countries, the priority is given to the industry based on scientific and technical progress, nevertheless, agriculture has remained a vital sector of the national economy. It has a unique impact on the development of the entire economy and the living standards of the population, which is why most countries in the world pay great attention to the establishment of sustainable mechanisms of state support for the development of the agri-food sector.

The purpose of the article is to study the state support programs implemented in the agri-food sphere of the Artsakh Republic and their results. The aim is to analyze the main indicators of the agricultural sector of the Republic of Artsakh over the last 5 years, to identify the dynamics of funds allocated to the sector from the state budget, the main directions of the Rural and Agricultural Support Fund of the Republic of Artsakh, the directions of the implemented programs in the pre-war and post-war period, to analyze the results of the programs on the development of the sector and to present proposals.

Systematic analysis, comparison and statistical analysis methods were used during the research.

Taking into account the problems arising in the field of agriculture due to the war, it is proposed to direct the policy of state support mainly to the intensive development of agriculture, the use of the latest technologies and scientific approaches to agricultural management.

Key words: *agrofood complex, agriculture, state policy, state support, programs, budget expenditures, efficiency.*

**ПРОГРАММЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОГО
ХОЗЯЙСТВА И ИХ РЕЗУЛЬТАТЫ****САМВЕЛ АВETИСЯН**

*старший эксперт исследовательского центра «Амберд» Армянского
Государственного экономического университета,
доктор экономических наук, профессор,
г. Ереван, Республика Армения*

МАРИАННА ХАЧАТРЯН

*член Объединения молодых ученых и специалистов Арцаха,
преподаватель кафедры экономики и управления экономического
факультета Арцахского государственного университета,
г.Степанакерт, Республика Арцах*

Одной из гарантий построения конкурентоспособной экономики является развитое сельское хозяйство. Несмотря на то, что среди показателей, характеризующих уровень экономического развития стран, приоритет отдается промышленности основанной на научно-техническом прогрессе, сельское хозяйство остается жизненно важной отраслью народного хозяйства.

Оно оказывает уникальное влияние на развитие всей экономики и уровень жизни населения, именно поэтому большинство стран мира уделяют большое внимание созданию устойчивых механизмов государственной поддержки развития агропродовольственного сектора.

Цель статьи – изучить программы государственной поддержки, реализуемые в агропродовольственной сфере Республики Арцах, и их результаты. Из цели вытекают следующие задачи: проанализировать основные показатели сельскохозяйственного сектора Республики Арцах за последние 5 лет, выявить динамику средств, выделяемых в отрасль из государственного бюджета, основные направления Фонда поддержки села и сельского хозяйства Арцахской Республики, направления реализованных программ в довоенный и послевоенный период, а также проанализировать результаты программ развития отрасли и представить свои предложения.

В ходе исследования использовались следующие методы: систематического анализа, сравнения, статистический анализа.

С учетом проблем, возникших в области сельского хозяйства в связи с войной, предлагается направить политику государственной поддержки преимущественно на интенсивное развитие сельского хозяйства, использование новейших технологий и научных подходов к работе в сфере сельского хозяйства.

Ключевые слова: *агропродовольственный комплекс, сельское хозяйство, государственная политика, государственная поддержка, программы, бюджетные расходы, эффективность.*